

Igravca

Magajna Bogomir

Po sedemletnem zakonu je iz polblazne ljubezni, iz mržnje, iz doslednosti do sebe in obupnega upora pričel popivati in rajati v nasladi beznic. Pretepala je otroka, dasi ga je ljubil, zaradi tega, ker je opazil v njem strah do sebe, očeta, človeka črnih oči in črne duše, kot ga je imenovala žena pred sodiščem, ko sta se ločila. Vse mesto je govorilo o tem in skoraj vsi so ploskali njej, toda Helena se je vseeno umaknila z odra ter živela le otroku. Dosledno je odbijala vsa vabila vodstva, naj se zopet posveti igri. V tednu pred tem dogodkom pa je čitala, da bodo igrali »Astrido«. V čudnolepem doživetju ji je zagorela duša. Prijavila se je v gledališču, da ustvari živo igro ljudem — pa ne samo ljudem, nikakor ne.

* * *

V noči pred tistim dnem, ko naj bi nastopila, se je z vzklikom dvignila iz polsanjskih prividov.

Srce ji je udarjalo kot ura, ki prehiteva čas in ji kazalca drevita v krogu. Oči so zrle plašno v motno belino stene, ki jo je senčila le velika slika moža. Kot živa je visela podoba pred njo. Mož je imel klene poteze, zaradi katerih so ga imenovali na odru in drugod »človeka z bronasto masko« in pravili, da je njegova igra vražja.

Gledala je sliko, in iz spominov je ženi kipela v dušo strast, ki jo je skušala ubiti z muko in vso veliko ljubeznijo. Obraz se je upognil s podobe. Glava se je primaknila naprej. Veke so se stisnile v dve špranji. Med njimi je sijal in upijanjal lesket zenic. Črni kodri so se bočili čez blede čelo, razorano v sto gub. Iz odprti ust je dahnila v njo sapa. Zobje so se bližali zobem, da bi z ostrino sekali v rdečo sluznico ustnic in srebali kri iz njih, iz črne duše v belo dušo, iz noči v dan, do zadnje omame, prav do nezavesti.

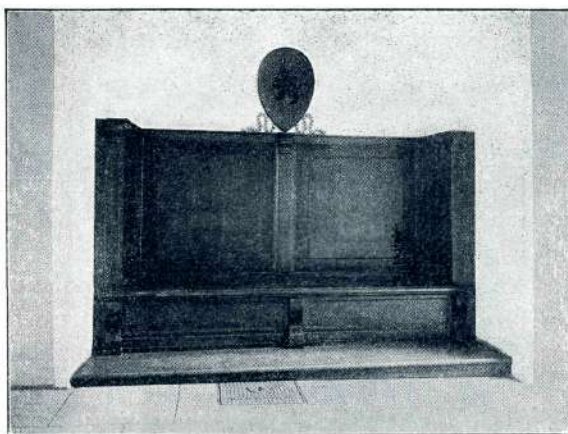
»Helena!«

Pritegnila je kolena k sebi. Njena roka je zakrožila skozi prostor in se stisnila na prsi.

»Helena!«

»Hočeš?«

»Daphne?«

J. Plečnik, Pohištvo

»Ne!«

»Sapho?«

»Ne!«

»Kaj hočeš?«

»Astrido, mater-ženo.«

Obraz na sliki se je zakrohotal.

»Astrido, ki ji je pekoča bolečina in bridkost v veselje in slast, ki je dobra dovolj, da vidi v kletvi molitev, mater ljudi, ki naj bodo otroci!«

Na steni se je gibala senca, kot da beži nevidni film po njej. Dvoje oči se ji je blazno smejalo nasproti.

»Helena, zakaj ubijaš slast, naslado, ki giblje življenje? Telo ti kriči po njej, ti pa bežiš za nemogočim prikazom. Bojiš se biti nevesta hudiču, ki ga ljubiš, in zabrisala bi rada senco, ki te grize vsak večer z novo podobo. Ni prava tvoja misel in nikdar ne boš naredila iz mene človeka po svoji podobi.«

Igravka je vzkliknila v polsnu.

»Jaz sem, kot sem. Vem — tvoja misel je belo-lepa, toda nemogoča zame. Pridi navzdol! Gorela boš v slasti in bova eno — angel ti, hudič jaz.«

Dvoje oči je hitelo k njej. Zagrebla je prste v kožo. Obraz se ji je krčil.

»Ne! Nočem tako! Nočem, nočem! Marij!« Sanje so se razblinile v nič.

Tik nje se je premaknilo otrokovo telo. Zašumela je svila odeje. Bela dlan je šla preko čela pod kodri.

»Kaj je, mama?«

Sin se je dvignil, ji položil glavo na ramo in ji gledal v oči, ki so z zbeganim pogledom iskale po sobi. Privila je dete na prsi, ga

poljubljala na ustnice, čelo, oči, in njene so vse dobre gledale v sliko na steni.

»Igrala bom zopet, povrne se zopet in ne bo te tepel več. Lezi nazaj in naj ti bodo sanje angelske!«

Popravila je otroku odejo in mu pela uspavanko poltiho, dokler ni Marij z nasmehom na ustnah zaspal.

»Nočem, nočem, kot si hotel v polsnu! Majhna je moja Lučka, pa je živa in plava v vrhuncih prostora. Hočem, da sprejmeš Lučko v srce. Z Lučko v srcu ti bo nemogoče tepsti malega. V živi igri ti hočem pokazati Lučko. Zemlja je svetišče. V sinjemodrem odelu stoji Astrida sredi templja. Z modrega neba priplava Lučka, majhna vsa in zlata vsa, prav na njeno belo dlan. Mimo tiho razprostrtih prstov se žarki Lučke prostirajo kot utripajoča mesečina duše v družbo bitij, otrok, ljudi in v njegovo temno srce, v črno misel, in srce je lepo in misel je lepa, zlato-rdeča vsa.«

Marij je mirno dihal ob njenem telesu. Na veliki cesti so zvonili vozovi. Njih potujoče luči so posevale skozi okno navzgor, in sence zaves, vse z rožami pretkane, so potovale po stropu. Helena je oblikovala novo sliko za drugi večer, za vedno...

* * *

Pred predstavo je prišel za kulise v sobo k njej. Na izrazitem obrazu je ležal blodni smehljaj. Ustrašila se je. Hotela je, da bi jo gledal v živi igri in spoznal njeno misel.

»Smem sesti?«

»Sedi!«

Zdrznil se je, ker ga je tikala. Helena se je obrnila, ga pogledala v oči, okrenila glavo nazaj in si vezala, kot da njega ni v sobi, vrtnico v lase.

»Žena!«

Oči so se ji zaiskrile, a ni odgovorila.

»Žena!«

»Prosim te, pojdi v dvorano!«

Umolknil je in opazoval lastne prste, ki so se samohotno igrali med seboj.

»Če ti ni prav, če Vam ni prav, gospa Helena —«

»Želite?«

»Nisem pijan in danes ne bom govoril iz vina.«

»Govorite kot Vam je drago!«

Uvezala je vrtnico in pričela uravnavati široke gube obleke, ki je v sinjih vzporednih valovih padala proti tlam. Igravec ni zapazil, kako ji trepeti roka pri tem in se je mučil, da bi našel pravo besedo.

»Gospa Helena, od osemnajstega leta sem živel na odru.«

»Živela sem od rojstva na zemlji, s presledkom tistih dni, ki jih poznate dobro.«

»Ne preklinjajte me!« se je razburil. V oči mu je zagorelo utrujeno sovraštvo.

»Od osemnajstega leta sem živel slike, ki so predstavljale le bedno, propalo stran človeka.«

»Igrali ste dobro. Če bi drugače...«

»Da, igral sem dobro. Če hočete biti zbadljivi, svobodno Vam — v Vaši sobi sem. Ne mislite pa, da prihajam kot pes prosit Vaše miloščine. Ljubim Vas, to veste dobro; da ste danes veliki, vem jaz; smešni pa ste, če mislite to. Ne vračam se. Vrnem se morda, vrnem tako, tako... vruga, kaj govorim! Kaj Vam mar, kako se vrnem.«

»Zakaj ste danes tu?«

»Da se izpovem,« je vzkliknil in se trudil, da bi iz muke spravil obraz v brezbrizno vsakdanjost. »Da se izpovem, ne da bi Vas prosil odveze.«

»Nisem duhovnik,« je odgovorila mrzlo.

»Astrida hočete biti, menda duša zemlje, kot pravijo v programih, mati otrok, velikih in malih, in pravite, da bi ne dali odveze, kaj? Vaša igra ne bo prava.«

»Govorite naprej!« je rekla Helena tiho.

»Vse mesto govori o tem. Pred gledališčem se gnetejo, za listke se tepo. Vse hoče čitati Vašo obsodbo nad menoj — saj niste igrali od najine ločitve več. Čujte, ljubil sem Vas in ljubil bi Vas naprej, kljub temu, da sem vlačugaril s plesalko Neli in z drugimi ne-ženskami, kot ste se izrazili nekoč, da niste sprejeli te vloge. Danes boste veliki in kljub temu bo Vaša igra podla.«

Helena se je gledala v ogledalu in videla čudno bridkost, ki ji je pričela senčiti obraz.

»Včeraj sem hotel k Vam in Vas pregovoriti, da bi ne nastopili. Nisem šel in s tem zavrgel zadnje upanje, da bi Vam bil kdaj še mož. — Pred ljudmi hočete svetiti kot zvezda. Stal bom v ozadju v senci, toda vedite, svetil bom še naprej tudi sam. Če bo Vaša bela, bo moja luč črna. Poniževali me

boste Vi, povišal se bom sam v črno vse-mirsko zvezdo, hej, žena!»

»Dobro govorite. Celo s potezami igrate. Vidim v ogledalu.«

»Le glejte! Boste gledali še in drugi tudi, ko se zbero pred mojim teatrom. Čujte — nekateri mi ploskajo, drugi jokajo, tretji so navdušeni in vznemirjeni do samih pregrenkih solz, kaj?»

»Dobro igrate!»

»Izpovedujem se, gospa, da bo za spomin Ljubite sina, kaj?» Molčite? Kaj, ena celica vsaj je tudi iz mene v njem?»

»Padate v grobo vsakdanjost!»

»Povrnil se bom, le verjemite! Moj odrček — čakajte — takle majhen — tudi za otroke, ha, ha! Vaš sin bi prišel in gledal.«

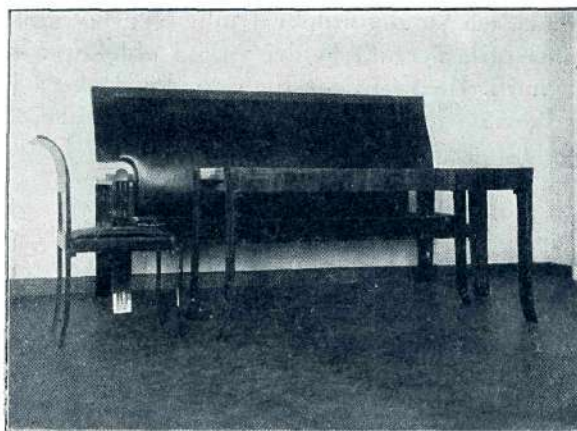
Helena se je obrnila. S trudom je zadrževala mir v očeh.

»Nimate pravice govoriti o mojem sinu! Kdo Vas je klical? Pojdite v dvorano! Kot igravec imate svoboden prostor tam.«

»V dvorano? Neli me kliče k sebi! Pustite me, da se izpovem! Ni veliko, kar zahtevam — nekaj minut še... Rekli so ljudje takrat, v osemnajstem letu, ko sem se še divil lepoti ene same cvetke na travniku, da je zlodej udaril pečat v moj obraz. Hoteli so. Dobro! Hudič mi je podal roko. Sprejel sem jo prijateljsko in ji bil zvest do danes. Vi, moja žena, ste pa hoteli, naj bi hodil po Vaših stopinjah in ste gledali v meni le človeka, ki Vam grize ustnice in ljubi telo. Mali je radi Vas zaslutil, da ima eno celico iz mene in se je tresel, ko mi je gledal v oči. Jaz pa nisem hotel ubiti sebe, da bi se potem nanovo rodil za Vas. Moral sem iti, in postal to, kar ste Vi poprej mislili o meni. Odslej mi je moralo biti dovoljeno vse — tudi rogati se Vam in tepsti malega, ki se je skrival pred menoj. Zahtevali ste ločitev in šel sem iz Vaše hiše.

V hrupnih kletih, iz vrtoglavičice vina, iz objemov vlačug se mi je pa zopet zahotelo, da bi gledal Vašo luč. Strašna je tema, ki ima trajati vekomaj! V temi mi je pričela kloniti hrbtenica in ljubil sem Vas te dni zopet z blaznostjo, ki bi zadavila Neli za en Vaš nasmeh. Kmalu bi Mu postal nezvest.«

Govoril je z utrujenim, mučnim, razsekanim glasom. Helena se je zdrznila in ga gledala.

J. Plečnik, Pohištvo

V orkestru je zaigrala prva vijolina. Kot pesem z neznane krajine je prihajala godba v sobo.

»Razumete, a? Overtura se je pričela. Danes bova igrala oba. Vi morate nastopiti menda kmalu. Vaša igra bo velika, a podla, sem Vam rekel. Kot vzvišena zmagovalka boste stali kači na glavi in ves teater ve, da sem ta kača jaz. Mesto me pozna. Nisem skrival besed, niti življenja. V cirkusu boste kazali boo, a ta, verujte, se Vam bo skliznila izpod nog, se Vam ovila okrog telesa in iztisnila dušo iz njega. Naredil bom, da mi bo hrbtenica klena kot nikdar!»

Helena je stopila tik do njega.

»Prišel si, da se izpoveš in sedaj groziš? Le iztisni mi dušo iz telesa — tem svobodnejša bo potem. Igrala bom. Hočete videti, ali pojdete k Neli? Ne bom Vam stopila z nogo na glavo. Na glavo Vam položim roko, in če boste hoteli umeti, boste umeli. Več Vam ne morem povedati. Velik je tisti, ki najde sam Lučko v temi. Godba me kliče. Zbogom!»

Igravec se je zasmeljal in odšel. V tem hipu je Helena izgubila ves mir. Vrgla se je na stol, roki sta ji omahnili k sinjemu krilu, telo se ji je stresalo v joku. Skozi mrenico solz je iskal njen pogled nemo proti vratom. »Pojdi v dvorano, pojdi v dvorano! Ne misliš prav! Če ti ne pomagam jaz, naj ti pomaga Bog potem, da najdeš zopet izgubljene svoje dni.«

S tihimi, izgubljenimi koraki je zbežala na oder. Takrat so zavriskale fanfare. Helena se je zdrznila. Življenje, in ne igra, je kriknilo v njo. Kri je kot morje kipela skozi

dušo, oči so zagorele v ljudi. Dve beli roki sta šinili v zrak. Modri valovi obleke so se zganili. Harfa je razsipala zvoke. Helena je govorila, je pela. Z vriskom se je zagrizel glas v srca in jih dvignil kot s srebrnim sidrom do razkošne visokosti. Helena je živela igro zemlje, matere otrok — plesala večni ples zemlje — okrog solnca — ona, mati-žena-človek...

Izza rožnih grmov so stopili angeli in ji pokleknilo k nogam.

»Živela Helena!«

Ljudje so jokali v razkošni sladkosti — gledali so v življenje in nihče ni mislil na igravca, razen nje, ki je zaman iskala z očmi po prostoru. Njega ni bilo v dvorani, da si je verjela vse dni in še v pogovoru za kulisami, da pride.

Igravec je medtem igral svojo igro. Pil je vino, vil Neli krog sebe, se krohotal in plačeval gostom, da so vzhičeni kričali:

»Živel Mefisto!«

Zaradi tega, ker nje ni bilo v njegovi dvorani.

* * *

V dalji je udarilo kladivo deset in nato polenajstih. Prišel je mesec do okna, za katerim je spal Marij. Na svileni blazini je ležala glavica, odeta v zibelko las. Noč je risala v lica mir. Mesec je potoval po postelji naprej in se ustavil na otrokovih očeh. Ustnice so se premaknile, telo je vztrepetal. Otrok je odprl oči. Žarek je drsel naprej po steni, naprej po sliki do obraza. Marij je umaknil pogled. Slika ga je vabila polagoma, polagoma nazaj in ga vezala nase.

»Oče!«

V polsnu je imelo dete mrtvo za živo. V mlademu srcu je vstajala groza. Zakril je obraz z dlanmi. Črne oči s stene so razklenile prste. Marij je gledal...

»Ne tepsti!«

»Marij!«

Sklonil se je nad otroka obraz, ves spačen.

»Ne tepsti!«

»Marij!«

»Mamica!«

Mesec je odplaval za hiše. Deček je zakril obraz z odejo.

»Bogec, Bogec...«

Na vrata je udarilo rahlo trkanje. Prisluhnil je. Strah mu je stisnil srce in oči so se razširile v črno senco. Zaječal je, odprl usteca in zadrževal dihanje. Vrata so se

odprla. Neslišno, po prstih je stopal proti postelji mož. Sklonil se je nad sina. Ko je videl, da strmi dete z odprtimi očmi v njega, je vztrepetal za hip.

»Ne spiš? Je mama še v gledališču?«

Igravec ni čakal odgovora. Sedel je k oknu na stol in zamišljeno gledal na cesto.

»Ob enajstih se povrne, kaj?«

»Kmalu, kmalu,« je ječal otrok.

Oče ga je opazoval z nežnim usmevom.

»Bojiš se me, mali? Ne bom te tepel nocoj. Nikdar več te ne bom!«

Vstal je in se približal zopet k postelji. Otrok se je odmaknil v kot.

Igravec se je zasmejal rezko.

»Cukra sem ti prinesel. Na, jej!«

Položil je sladčice na odejo.

»Jej, ti pravim!«

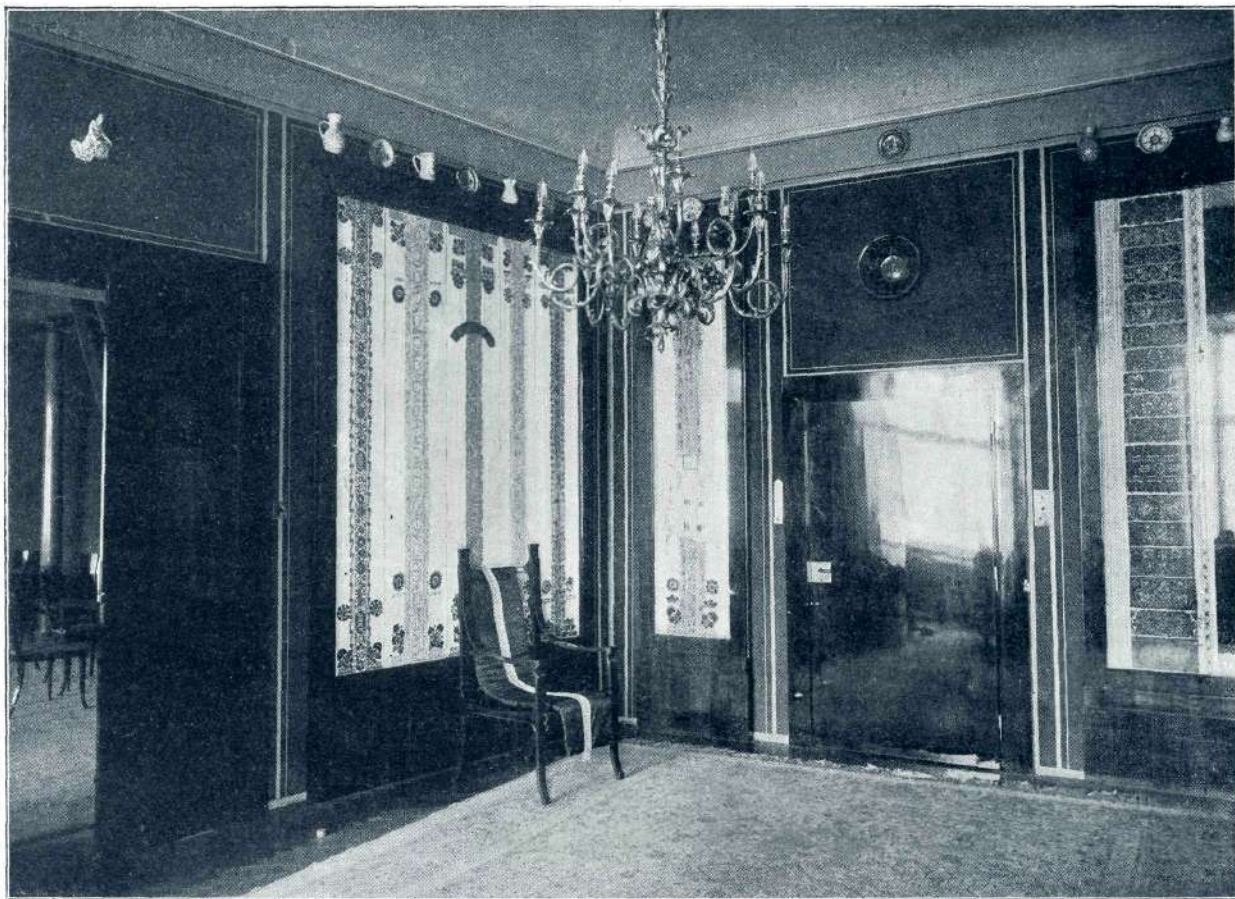
Otrok je zagrizel v rumeni kruhek. Oči so plašno strmele v očeta.

»Pa ne jej, če nočeš!«

Pogladil ga je po kodrih in sedel zopet k oknu.

»Iz hudiča si bil spočet, iz angela rojen. Mene se bojiš, angela ljubiš. Prav! Ni dobro, da straši moja senca okrog tebe. Le če bi spal, bi te morda vzel s seboj. Blazno bi bilo ubijati odprte oči. Tudi v norca te ne bom spreminjal. Premlad si še, da bi ti narisal pajaca v saje,« je mrmral. V glavi mu je krožilo vino in smejal se je blodno, izgubljeno. Od cestne luči razsvetljena je bila njegova koža kot mrličeva.

»E, že ko sem cukar vzel s seboj, sem vedel, da me bo zmagal mali. Ni angela, ni hudiča v meni — bedak z odra in junak ljudem, ki jim plačuješ vino, ki jim razsipajo ljubezen. Neli — hop — daj — hop v naročje! Kaj buljiš v godca, Neli! Misli, da igra valček pa vrešči farse macabre. Čak — muzika, na denarja! Bedak kapelniški, kaj imam danes najrajši? Ne glej svetlo, Neli, v me, saj nisem škof z mitro na glavi; povej tisto, da, tisto: Gretl je... Faust... Čakaj! Kapelnik, igray: Gretl je, je ob kolovratu sedela in pela belo pesem, pesem in predla bele niti; je predla bele niti... Neli, hop! Na denarja za spomin! Naroči piškotov! Grem preko meje z odrčkom za marionetko. Je predla bele niti, smrt... O Neli, tam so čudni kraji. Pesemco bi ji naredil Heleni, veš! Primi čašo in izpij vino, Neli! Srček, daj čašo nazaj! Pesemco... Stisnil bom srce v dlan. Kot mavrica se bo pršila kri v čašo.

J. Plečnik, Salon na Hradčanih

Na mojem vrtu bile so grede tri — belih, rdečih, črnih rož. Pohodil belo, rdečo sem. Nad tretjo, črno sklonil sem glavo in se smejal vso dolgo noč. Helena, ob njej mi je lepo, mi je lepo. Neli... E čuj, tam v zvoniku bije tričetrt. Prokleta sta tanki ti vrvi ob oknu. Helena bi povsod imela rada svilo, še za dviganje zaves. Na svilenem traku visi črna zvezda. E, mali, imaš zvezdice rad? No, ne umri od strahu! Tebi se ne pačim, kot sem se pačil gledalcem z odra, da so se jim buljile oči. Kje ima mama ključke od predala?»

Marij je dvignil roko in pokazal s prstom. Igravec je stopil k predalu, odklenil, vzel škatlo iz njega in jo nesel k oknu.

»Viš, mali, mamico bom gledal.«

Dvigal je slike. »Helena — Rusalka... Helena — Gretl. Helena — Ofelija — pantomima, prosto po Hamletu. Helena — ob poroki; žena...«

Oči so mu lesketale kot ogenj. V kožo so se črtale gube. Obrvi so se stisnile nad veke. Zašiljeni prsti so se ovili okrog slike in jo stisnili na prsi in nato do ustnic, do zob. Obraz je s čudnim izrazom strmел v okno.

»Mali!«

Dete ga je opazovalo v brezmejni grozi ves čas.

»Mali,« je govoril izgubljeno. »Nocoj sem bil pri materi. Lepa je. Nočem pa, da bi mi stala na glavi. Reci ji, da sem ljubil njeno sliko.«

Pogledal je na uro.

»Malo minut sem tu. Dolge so minute. Vsak hip pride.«

Primaknil je stol pod kljuko, čez katero sta drseli svileni vrvi zaves, in stopil potem k postelji. Gledal je otroka z dobrodušnim usmevom.

»Marij, mati se povrne takoj. Ko se ustavi voz pred hišo... Čakaj, znaš še šteti do sto?

Včasih sem te učil. Ko se ustavi voz pred hišo, te bom ogrnil z odejo, ti pa šteješ na glas do sto! Ko sem šel sem, sem mislil drugače, sem mislil, da ti, mali, ne bi gledal nikdar več ali pa, da bi gledal za hip. Če ne boš štel, te natepem potem, ko pride mamica. Ne tresi se! Kaj drhtiš? Vsak hip pride mama.«

Pred hišo se je ustavil voz. Tedaj je oče vrgel v brezmejnem strahu zbeganemu sinu odejo čez obraz. Telo mu je vztrepetalo. Sklonil se je in poljubil odejo nad otrokovo glavo. V nabreklih žilah ob sencih mu je zvonilo čudno rezko. V kalnem pogledu je krožila omotica. S ceste je bilo slišati poslavljanje.

»Ne razkrij se, mali! Duša bi ti vztrepetala od grenkosti. Naj gleda le ona. Šteješ sedaj, daj, šteješ! Ena, dve, tri...«

»Ena, dve, tri, štiri...«

»Dobro, Marij!«

Skočil je na stol.

»Prokleta sta tanki! Mali, reci sedem — sedem, osem...«

»Devet, deset, enajst,« je ječal otrok.

»Kot v teatru!« je siknil igravec in izpodmikal stol. V tistem trenutku mu je pogled obvisel na lastni sliki na steni. Spoznal je. Helena ni odstranila njegove slike — ni odstranila. Lovil je z nogo stol, stol se je majal in padel z zamolklim ropotom na tla.

— — — Hel — — —

Krik je udaril v štiri stene. Marij je vrgel odejo s sebe, se dvignil. Na cesti so zvonili vozovi. Luči so begale mimo. Po stropu je pošastno potovala senca visečega telesa.

Marij je strmel v njo.

»— trinajst, štirinajst, štirinajst, ena, dve, štirinajst —«

Vstopila je Helena.

»— ena, dve, štirinajst —«

Stal je v beli srajčki na postelji in kazal s prstkom k oknu.

»Mamica, strah! Ena, dve, štirinajst —«

Helena je vzkliknila, zagrabila otroka v naročje in zbežala z njim iz sobe.

Vrnila se je takoj in kot blazna gledala v truplo.

»Ti, ti — — —«

Nato je omahnila skozi vrata.

»Ljudje, luči, luči!«

Skozi vrtove

Anton Vodnik

5.

Angeli, hiteči skozi vrtove,
kakor iz spanja
dvignejo glave,
prisluhnejo...
in se nasmehnejo
kristalno.

Temni romarji,
ki jim plašče zaganja
vihar iz neskončnosti —
obstanejo
na daljnih mejah...

In kakor ob nenadni luči
jim čelo zagori,
da so vidni
skozi tisoč noči.

Odslej gre z njimi
nov sijaj
globoko v svet.

4.

Pred nami se dvigne tempelj
kot strma gora
na meji neskončnosti.

O, iz vedno večje daljave,
ki v naših dušah
z brzino bliska
se odmika,
ogromni molk buči.

Kot jedro smo,
ki samo sebe tare, melje
in blazno gladno
žre.

Ko molk se razbesni,
s krvjo se našo
Bog in večnost meša.

Nato se umiri
in kot veter iz pomladi
prišumi
nazaj v tišino...